

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEMESİNDE OKUTULAN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ MÜFREDATI İLE İLGİLİ BAZI TESBİT VE TEKLİFLER *

Öğr. Gör. Halit EV

A- GİRİŞ

Toplumların gelişmesiyle birlikte eğitimin planlı ve programlı bir faaliyete dönüşmesi sonucu okul bu faaliyetin içerisinde önemli bir görev üstlenmiştir. Önceleri öğretmen merkezli veya bilgi ağırlıklı bir eğitim anlayışı yaygın iken, J.J. Rousseau ile birlikte bu defa çocuk merkeze alınmış, onun gelişimi, ilgi, ihtiyaç ve özellikleri ön plana çıkmıştır. Buna göre çocuk henüz çevre münasebetleri genişlememiş, konuşması ilerlememiş, bilgisi çok sınırlı olsa da yetişkin bir "kişi" gibidir.¹ Bu anlayışın bir sonucu olarak son yıllarda dünyada ve memleketimizde yapılan eğitimle ilgili araştırmalarda öğrenciyi tanımaya önem verilmekte, gelişim özelliklerine, ilgilerine ve ihtiyaçlarına uygun konuların seçilmesi, seçilen konuların ona uygun yöntem ve tekniklerle sunulması tavsiye edilmekte, böylece öğrencinin merkeze alındığı aktif bir eğitim anlayışı yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum topraktan iyi verim alabilmek için toprağın cinsini, özelliklerini bilip ona uygun tohum seçerek gübreleme ve sulama yapmaya benzemektedir. Çünkü bunlara dikkat edilmediği takdirde verim düşecek, kaliteli ürün elde edilemeyecektir. Hz. Peygamber'in fitrat ile ilgili hadislerinde işaret ettiği gibi, insanın tabiatı bozulmadan uygun bir eğitim ve öğretimin yapılması önemli bir konudur. Rousseau da eğitimle ilgili eserinde insanın doğuştan tertemiz olduğunu, fakat daha sonra toplum tarafından bozulduğunu hatırlatarak konuya dikkat çekmektedir.²

Dine ve ahlâka ait konular da öğrencilerin özelliklerine uygun bir biçimde seçildiği ve işlendiği takdirde din eğitimi ve öğretiminden beklenen amaçlar gerçekleşebilecektir. Henüz dinî alanda soyut konuları kavrayacak yaşa gelmemiş, ahlâkî kavramları ve tarifleri anlama kabiliyeti kazanmamış öğrencilere bu konuları öğretmeye ve yorumlatmaya çalışmanın zaman kaybı olacağı açıktır. Bu nedenle öğrencilerin tabiatını, genel gelişimini tanımakla birlikte, dinî ve ahlâkî gelişim özelliklerini, din konusunda soyut kavramları anlama yaşını bilmek ve bunlara uygun bir din ve ahlâk öğretimi yapmak şarttır. Öğrencilerin gelişimine uygun olmayan, ilgilerini çekmeyen, ihtiyaçlarına cevap vermeyen konular seçildiğinde yahut uygun

konular seçilse de doğru tekniklerle aktarılamadığında din eğitimi ve öğretiminin başarısı sınırlı kalabilecek, sonuçta da öğrencilerin gelişimlerine etkisi olumsuz yönde olabilecektir.

1982 anayasası ile ilk ve ortaöğretimde zorunlu dersler arasına alınan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB) dersleri için günümüze kadar yukarıda belirtilen hususlar dikkate alınarak program geliştirme çalışmalarının istenilen seviyede yapılmış olmaması önemli bir eksiklik olarak görünmektedir.

Bu araştırma ile ilköğretim ikinci kademe (İİK)'sindeki** öğrencilerin dinî gelişimlerinin nasıl olduğu, bu okullarda okutulan DKAB dersi müfredatının öğrencilerin bu gelişimine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun konuları ihtiva edip etmediği ve müfredatın nasıl olması gerektiği sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Bunların sonucunda da DKAB müfredatı değerlendirilerek program geliştirme çalışmalarına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Benzer araştırmalarda olduğu gibi, bu araştırmada da bazı tahminlerden yola çıkılmıştır. Psikolojik bilgilere de uygun olarak, DKAB dersi öğretmenliği de yaptığım bu okullarda edindiğim tecrübelerle göre öğrencilerin daha çok Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin, din büyüklerinin hayatları, örnek davranışları, Allah'a iman, namaz ve oruç gibi ibadetler, sure ve dualar, 7. sınıftan itibaren ahiret, cennet, cehennem, mübarek gün ve geceler, özellikle son sınıflarda melek, cin, şeytan, helal, haram gibi konular ilgisini çekmektedir. Yine öğrencilerin bazı sebeplerle her sınıfta farklı bazı konuları öğrenmekte ve anlamakta zorlandıklarını tahmin ediyorum.

Bu çalışmada bilgi toplamak amacıyla İİK'sinde okuyan, din eğitimi ve öğretimine muhatab olan öğrencilerle, eğitim ve öğretim işini yapan DKAB öğretmenlerine müracaat edilmiştir. Onlardan elde edilen bulgular asıl kaynağımızı oluşturmakla birlikte, DKAB öğretmeni olarak daha çok İİK'sinde görev yapmış olmamız da bu okullardaki din öğretiminin şartlarını gözleme ve problemlerini yakından tanıma imkanı sağlamıştır. Çünkü genellikle okulla ilgili araştırmalarda kullanılan okul surveyleri sayesinde anket, gözlem, soruşturma, test ve diğer ölçme ve değerlendirme teknikleri yardımıyla dersler, öğretme yöntemleri, öğrenciler gibi bir çok konuda veri toplama, bunların analizi ve değerlendirilmeleri yoluyla eğitim faaliyetlerinin niteliğini geliştirme imkanı sağlanabilir.³ Yaptığımız çalışmada da veri toplama aracı olarak anketle birlikte, yukarıda belirttiğimiz gibi şahsî gözlemlerimizden de yararlanılarak ilköğretim ikinci kademesinde DKAB dersi müfredatının mevcut durumu ile ilgili problem ve görüşler tesbit edilmeye ve bu konuda neler yapılabileceği belirlenmeye çalışılmıştır.

Anket için ilköğretim okullarının 6., 7., 8. sınıfları ile bağımsız olan yahut liseler bünyesinde yer alan ortaokul 1., 2. ve 3. sınıfları seçilmiş, 20 okulda uygulama yapılmıştır. 20 okulun tamamında 51 DKAB öğretmenine, 5'inde de 452 öğrenciye anket uygulanmıştır. Ankette yer alan sorular DKAB dersinin müfredatı ve

kitaplarıyla ilgili olup burada sadece müfredat üzerinde durulacaktır. Sorulan sorularla dersin amaçları, zorlanılan, ilgi çeken, ilgi çekmeyen konuların tesbitine ve sınıflara göre dağılımının nasıl olması gerektiğinin anlaşılmasına çalışılmıştır. Müfredatın dışındaki öğretmen, kitaplar vs. ile ilgili konulara girilmemiştir. Bu tür konulara çok gerekli olduğunda kısaca temas edilmiştir.

Ele alınan konu ile ilgili bu bilgilerden sonra çeşitli kaynaklardan yararlanarak hazırladığımız İİK öğrencilerinin dinî gelişimleri hakkındaki teorik bilgilere geçebiliriz. Bu özet bilgiler anket sonucu elde edilen bulguların değerlendirilmesinde ve yorumlanmasında hareket noktası olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda bazı karşılaştırmalar yapmayı da mümkün kılabilir.

B- İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Din Gelişimi

Kişi, farklı özellikleri bulunan ve kültürlerle, iklimlere göre değişik yaşlarda başlayıp biten çeşitli dönemlerden geçer. Kişinin beden, zihin, duygu vs. gelişimleri bu dönemlerde belirgin özellikler gösterir. Dinî hayat da bu gelişmelerden etkilenir. Din eğitimi ve öğretiminin etkili olabilmesi için bu çağların özelliklerini bilmek ve onlara göre bir faaliyette bulunmak şüphesiz çok önemlidir.

Yapılan araştırmalara dayanarak din gelişimi için aşağıdaki sıralamanın yapılabileceği belirtilmiştir:⁴

0-3 yaş: Bilinçsiz etkilenme çağı

4-9 yaş: Duygusal öğrenme çağı

10-13 yaş: Akılcı öğrenme çağı

14-24 yaş: Bilinçli öğrenme çağı

Akılcı öğrenme çağı denilen yaşlar memleketimizde yaklaşık olarak İİK'sine tekabül eder. Soyut düşünebilme, genelleme yapar hale gelme, sosyalleşme, bilgiye, araştırmaya düşkünlük ve fizik gücünü kullanabilir hale gelme gibi belirgin özellikleri bulunan bu dönem, aynı zamanda bencilliğin ve yaramazlığın da arttığı bir dönemdir.

Gençliğin ilk basamaklarına adımını atmış olan İİK öğrencisinin ilkokuldaki masal aleminden sıyrılmaya başladığı ve olayları gerçekçi bir şekilde görme yeteneklerinin oldukça geliştiği görülür. Yapılan araştırmalar 12 yaşında vücudun ve zekânın hızla geliştiğini ve dinî uyanmanın da bu yaşlara rastladığını, bu yaştaki normal zekâlı birinin dini kavrayabildiğini ve yetişkinler gibi bir din anlayışına sahip olmaya başladığını göstermiştir⁵

12. yaştan itibaren somut düşünmenin yerini soyut düşünme almaya başlar. Fakat bunun tam olarak gerçekleşmesi zaman alır. W.H.Clark, olayları birleştirme ve bir sonuca ulaşma kabiliyetinin ortalama olarak çocuk onbeş zekâ yaşını tamamladığında açıkça görüleceğini belirtir.⁶

Bu dönemde çocuklukta Allah tasavvuru ve din anlayışı tamamen kaybolmaz. Allah'ın manevî bir güç olduğunu düşünmeye başlamış olsalar bile çocukluk döneminin düşünce ve tasavvurlarını da devam ettirirler. Aile ve çevreden duygusal olarak öğrenilmiş tüm dinî bilgiler akıl süzgecinden geçirilerek değerlendirilmeye başlanır.⁷ Genellikle 12-13 yaş civarında ortaya çıktığı kabul edilen "dinî uyanma", bir bakıma daha önce edinilmiş bilgi, inanç ve davranışların gözden geçirilmesi ve değerlendirilmeye tâbî tutulması neticesinde şuurlu olarak kabulü manasına gelir. Ancak bu değerlendirme ateistik ve agnostik şekilde de neticelenebilir.⁸ Fakat gençlerin çoğu bu dönemde dini iç dünyalarında ciddiye alırlar ve bir takım ibadetleri yerine getirmeye ilgileri artar. Öğrencilere uyguladığımız anketin sonuçlarına göre bu dönemde daha çok Allah'ın varlığı, Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin hayatları, davranışları, sure ve dualar, namazın kılınışı ilgi çekmekte ve bunlara son sınıflarda ahiret, Cennet, Cehennem, sevap, günah, Melek, Şeytan, ruh ve cin gibi kavram ve konular eklenmektedir. Mübarek gün ve geceler onları etkilemekte, ibadet ve dua isteği uyandırmaktadır.

İİK'sinde öğrenciler törel gelişimin töre dışı davranışlar, bencil davranışlar ve başkalarına uygun davranışlar basamaklarından geçerek duygusal davranışlar yahut duygusal vicdan basamağı denilen aşamasına gelmişlerdir. 10. yaştan ergenliğe kadar sürdürdüğü kabul edilen bu aşamada zihin yetenekleri tamamen gelişmediğinden çocuk, duygularının etkisi altındadır. Kendisine telkin edilen davranış kurallarını öğrenmesi ve onlara sıkıca bağlanması söz konusudur. Bu kuralların kimisi çocuk tarafından çok benimsenir. Bunun da "hoşlanma ilkesi"nin etkilerinin bu dönemde de devam etme ihtimalinden kaynaklanabileceği kabul edilmektedir. Bu basamakta akıl ve mantık fazla etkili olmamaktadır. Çocuğun henüz davranışların sebeplerine incek gücü gösterememesi nedeniyle yargıları daha çok duygusaldır. Fakat İİK'sinin sonlarına doğru erinin duygusal davranışları coskusunu yitirmeye başlar. Çevresindeki büyüklerin ahlâka ait sözlerini tenkitle karşılar, onların doğruluk ve yanlışlıklarını araştırır. Böylece akılcı ve özgeci törel davranışlar basamağı başlar. Ergenliğin başlangıcında görülen bu basamakta da duygusal taraflar vardır, fakat akılcılık özelliği daha ağır basmaktadır.⁹

İİK'sinin sonuna doğru yaşanmaya başlanabileceğini tahmin ettiğimiz ergenliğin ilk döneminde gencin, şahsî motivlerle ahlâk ideali arasında bocalaması, ailesinin kendisine zaman zaman farklı davranması neticesinde yalnızlık duygusuna kapılması, onun Allah'a sığınmasına, O'nunla derunî bir ilişki kurmasına, O'nda destek aramasına yol açabilir. Gençlerin gruba verdikleri değer nedeniyle, arkadaşlarının fikirleri daha önemli hale gelir. Bunun sonucu olarak yetişkinlere karşı-olma söz konusu olabilir. Dinî bakımdan bu karşı-oluş bazen dinî ve ahlakî değerleri reddetme şeklinde olabildiği gibi, bazen de dinî taassub şeklinde olabilir.¹⁰

İİK öğrencilerinin özetlemeye çalıştığımız bu özellikleri müsbet bir din eğitimi ve öğretimine olan ihtiyacı göstermektedir. Bu müsbet din eğitimi ve öğretimi ortamının oluşturulabilmesi için yapılabileceklerin başında da bize göre bu

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEMESİNDE OKUTULAN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ MÜFREDATI İLE İLGİLİ BAZI TESBİT VE TEKLİFLER

özelliklerin bilinmesiyle birlikte, onlara uygun programların hazırlanması gelmektedir.

C. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMENLER HAKKINDA BİLGİ

a) Ankete Katılan Öğrenciler

Araştırmamıza katılan öğrencilerin cinsiyet ve sınıflara göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo: 1. Öğrencilerin Cinsiyet ve Sınıflara Göre Dağılımı

C	6 Sınıf	%	7 Sınıf	%	8 Sınıf	%	Toplam	%
E	73	57.03	78	61.42	99	50.25	250	55.31
K	55	42.97	49	38.58	98	49.75	202	44.69
Toplam	128	100	127	100	197	100	452	100

Anketimize katılan öğrencilerin %55.31'i erkek, %44.69'u kızdır. %28.32'si 6. sınıf, %28.10'u 7. sınıf, %43.58'i de 8. sınıftır.

8. sınıflarda diğer sınıflara göre bir yığılma görülmektedir. Son sınıf öğrencilerinin üç sınıfın müfredatı ve kitapları hakkında bilgi sahibi olmaları nedeniyle, tecrübelerinden daha fazla yararlanabilmek için sayıları fazla tutulmuştur.

b) Ankete Katılan Öğretmenler

Araştırmamıza katılan öğretmenlerin mezun oldukları okul ve kıdem durumları aşağıdaki gibidir.

1) Mezun Oldukları Okul Durumu

Tablo: 2. Öğretmenlerin Mezun Oldukları Okullara Göre Dağılımı

Okul Türü	Sayı	%
İlahiyat Fakültesi	30	58.82
Y.İ. Enstitüsü	21	41.18
Toplam	51	100

1982 yılında Y.İ.Enstitülerinin İlahiyat Fakültesine dönüştürülmesi, anketimize katılan İlahiyat Fakültesi mezunlarının oranını yükseltmiştir.

2) Meslekteki Kıdemleri

Tablo:3 Öğretmenlerin Meslekteki Kıdemi

Görev Yılı	Sayı	%
1-5	11	21.57
6-10	15	29.42
11-15	7	13.73
16-20	6	11.76
21-25	6	11.76
26 ve yukarısı	6	11.76
Toplam	51	100

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEMESİNDE OKUTULAN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ MÜFREDATI İLE İLGİLİ BAZI TESBİT VE TEKLİFLER

Öğretmenlerin %50.98'i 10 yılın altında, %25.49'u 11-20 yıl arası, %23.53'ü de 20 yıldan fazla kıdeme sahiptir. Başka bir deyişle 10 yıldan az kıdemi olanlarla daha fazla olanların oranı birbirine yakındır. Genç öğretmenler çoğunluğu oluşturmaktadır ve 10 yılın altında görev yapanların tamamı İlahiyat Fakültesi mezunudur.

D. DKAB MÜFREDATI İLE İLGİLİ BULGU ve DEĞERLENDİRMELELER

a) Dersin Amaçları

Öğretim programlarında yer alan derslerin hepsinin bir hedefi olduğu gibi DKAB dersinin de kendine has özel hedefleri vardır. Fakat dersin özel hedefi gerçekleştirilirken bunun devletin eğitim politikası ve okulun bu politikaya göre belirlenmiş hedeflerinin uzlaştırılması gerekmektedir.¹¹ Konunun amaçları da bunlara eklenerek bu amaçların birbiriyle bağlantılı bir şekilde geliştirilmesi sağlanmalıdır.¹²

Amaçlar eğitim ve öğretim faaliyetlerinde kılavuz vazifesi görmektedir ve bizim faaliyetlerimizin sebeplerini açıklar. Bu nedenle tesbit edilecek amaçların toplum şartlarına ve ihtiyaçlara uygunluğu, insanın temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi gibi ölçülere uygunluğu esas olmalıdır.¹³

DKAB dersinin amacının İİK'sinde ne olması gerektiği şeklindeki serbest soruya cevap veren öğretmenlerin hepsi de İslâm Dininin öğretimine öncelik vermişlerdir. Cevap veren öğretmenlerin %9.52'si buna diğer dinler hakkında bilgi vermeyi ve dinî şuur kazandırmayı, %11.90'ı ise dinimizi sevdirmeyi, tanıtmayı ve dindarlığın kâmil insan demek olduğunu kavratmayı, %38.10'u da güzel ahlâklı, vatanını, milletini sevmeyi, iman, ibadet ve ahlâk bütünlüğünü sağlamayı, kutsal değerlere saygılı olmayı öğretmeyi ilave etmişlerdir. %17.64'ü ise bu soruya cevap vermemiştir.

Öğretmenlerin %40.48'inin "Dinimizi öğretmek" veya "Dinimizi uygulamalı öğretmek" şeklinde belirttikleri amaçtan, sadece ilmiyal bilgilerini, ibadet esaslarını, iman esaslarını ezbere öğretmek, ahlâkî davranışları tarif ederek bilgi vermekle yetinmeyi değil, aynı zamanda dinin, ibadetlerin ve Hz. Peygamber'in gönderiliş amacına uygun olarak, ahlâkî fiiller yapabilen bir müslüman yetiştirmek de anlaşılmalıdır. İman ve ibadetin güzel ahlâkî hedeflediği, bunların ancak güzel davranışlar gösterildiğinde Allah katında değer bulacağı unutulmamalıdır. Öğretmenlerin çoğu bu durumu açıkça belirtirken bir kısmı da kısaca "Dinimizi öğretmek" şeklinde ifade etmekle yetinmişlerdir. Bazı cevaplar ise hedef cümlesi olmaktan ziyade umumî sözlerden ibarettir.

Nüfusunun tamamına yakını müslüman olan memleketimizde, din öğretiminin İslâm Dinini öğretmeyi amaçlaması kaçınılmazdır. Bununla birlikte diğer dinler ve

inançlar hakkında kısaca bilgi vermemiz de gerekmektedir, fakat bu çağda diğer dinler hakkında derinlemesine bilgi vermek pek faydalı olmayabilir. Bu işi, öğrencinin din konusunda karar kıldığı, eski bilgilerini tenkide tabi tuttuğu lise yıllarına bırakmak daha faydalı olabilir.

Öğrencilerin gelişim seviyesini, dinî ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak İİK için, DKAB dersinin amacını şöyle belirtebiliriz: "İslâm Dininin inanç ve ibadetlerine ait bilgileri öğrenmelerine, dini sevmelerine, yaşar hale gelmelerine, daha da önemlisi güzel ahlâka ait davranışları edinmelerine yardımcı olmak." Dini öğrenmek bir anda mümkün olmadığına göre, bu çağda din öğretimi faaliyeti bilgileri zihne yüklemeye çalışmak şeklinde değil, daha çok öğrencilerde ibadet yapma zevk ve ihtiyacı uyandıracak nitelikte olmalı, hikâye, kıssa ve Hz. Peygamber'in hayatından örneklerle süslenmelidir. Öğrencinin çevresinden öğrendiği hurafelerden, yanlış bilgilerden sıyrılabilmesine, soyut dinî kavramları anlamasına ve dininin şekillenmesine yardımcı olunmalıdır. Kısaca bu dönemde dinin zihinsel ve kavramsal olarak öğretimi esas alınmakla birlikte, duygusal taraf da ihmal edilmemelidir. Çünkü çocukluk dönemindeki din anlayışı kısmen bu dönemde de devam etmektedir.

b) D.K.A.B. Dersinin Müfredatı

Mevcut müfredatın, öğretmenlere belirledikleri bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak nitelikte olup olmadığı, bu konu ile ilgili olarak öğrencilere de DKAB kitabının din konusundaki sorularına cevap vermek açısından yeterli olup olmadığı sorulmuştur.

Ankete katılan öğretmenlerin sadece %3.92'si müfredatın belirledikleri amaca ulaşmayı sağlayacak nitelikte olduğunu belirtirken, %31.37'si buna "Hayır" cevabını vermiş, %64.71'i de müfredatı bu amaca ulaşmayı kısmen sağlayabilecek nitelikte bulmuştur. Bu durumda öğretmenlerin çoğunluğunun, müfredatı belirledikleri amaca ulaştıracak nitelikte bulmadıklarını söyleyebiliriz.

Din konusundaki sorularına cevap vermek açısından kitabı, öğrencilerin %28.54'ü, yeterli, %36.50'si yetersiz, %34.96'sı da kısmen yeterli bulmuştur. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinde yetersiz, 6. sınıf öğrencilerinde yeterli bulanların oranı daha fazladır. Bu konuda kitabı yetersiz bulan kız öğrencilerin oranı üç sınıfta da erkeklere göre yüksektir.

7. ve 8. sınıf müfredatında dinî bilgi olarak nitelendirilen ibadetlerle ilgili bilgilerin çok az bulunması onların kitaplarını yetersiz bulmakta önemli bir etken olmaktadır.

Öğretmen ve öğrencilerin müfredatın yetersizliğinde yaklaşık aynı görüşte olduklarını söylemek mümkündür. Olguların ve olayların ezberlenmek üzere bir

araya getirilmesi değil, fakat yaşama alanlarının anlam taşıyan bölümlerinin aktif bir çabayla düzenlenmesi¹⁴ olarak tarif edilen müfredat (muhteva)'ın hedeflere uygun bir şekilde seçilmesi gerekir.¹⁵ Öğrencinin hayat isteklerine cevap verecek biçimde düzenlenen¹⁶ (toplumsal ve bireysel fayda) muhteva öyle organize edilmelidir ki, öğrenci en kısa zamanda konuyu öğrenmeli, problemlerini inceleme yollarını görmelidir.¹⁷ Ayrıca öğrencinin seviyesine uygunluk, hazır-bulunmuşluk göz önünde bulundurulmalıdır. Bilgisi, zekâsı, yetenekleri, ilgileri, alışkanlıkları, tutumları, değerleri, hataları vb. onun hazır-bulunmuşluğunu açıklayan unsurlardır. Öğrencinin kavrama seviyesini aşan, ilgisini çekmeyen, alışkanlıklarına tamamen ters düşen, tutumlarını tehdit eden, değerlerini hiçe sayan, hatalarını hesaba katmayan öğretim çabalarının ortaya çıkaracağı yaşantıların geçerli öğrenme yaşantıları olmaları beklenemez.¹⁸ Bu nedenle İslâm akaidinin belli başlı konuları öğretilirken Kur'an ve sahih Hadis'deki bilgileri esas almanın yanında, çocukların ruhî gelişimlerini de dikkate almak gerektiği¹⁹ unutulmamalıdır.

Müfredatın yeterliliği konusundaki bu sorulardan başka öğretmenlere, müfredatın öğrencilerin seviyelerine uygun olup olmadığı da sorulmuştur.

Öğretmenler genellikle 6. ve 7. sınıf müfredatını sınıfların yaş düzeyine uygun bulurken 8.sınıf müfredatını seviyeye uygun bulmamaktadır. Soruya cevap verilirken yapılan açıklamalarda 8. sınıf müfredatının ekseriyetle bu sınıfta yaş seviyesinin altında konuları ihtiva ettiği belirtilmiştir. Bu bulgulara göre, İİK'sinde öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve seviyelerine uygun bir müfredata gerek duyulduğunu söylemek mümkündür.

c) Öğrenmekte Zorlanılan Konular

1) 6. Sınıfta Öğrenmekte En Çok Zorlanılan Konular

Öğretmen ve öğrencilerin cevaplarında elde edilen bulgulara dayanarak öğrencilerin 6. sınıfta öğrenmekte en çok zorlandıkları konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Sure ve dualar.
2. Namazların kılınışı.
3. Farz, vacip, sünnet, müstehab vs. kavramlar.
4. Din kavramı, dinler hakkında bilgi.
5. Kötü huylar ile ilgili kavramlar.

6. Sınıf konularının genellikle ibadetlerle ilgili konuları içermesi nedeniyle ilk bakışta kolay öğrenilmesi gerektiği düşünülebilir. Fakat gerek öğrencilerin ifadelerinde, gerekse konu ile ilgili yapılan çalışmalarda²⁰ belirtildiği gibi derse branş öğretmeninin girmediği birçok ilkokulda, DKAB dersi saatinde öğretmenler daha çok öğrencilerini sınavlara hazırlamak gibi sebeplerle Fen Bilgisi, Matematik,

Türkçe dersi işlemeyi yahut çeşitli test problemleri çözmeyi tercih etmekte, DKAB dersi gerektiği gibi işlenilmemektedir. Bazen de dersin yeterince işlenemeyişi konu ile ilgili yeterli bilgiye sahip olunamadığı için, iyi niyetlerle yanlış bilgi vermek korkusundan kaynaklanmaktadır. Neticede öğrenci dinle ilgili bilgileri öğrenemediği gibi, onun hayata hazır hale gelmesinde DKAB dersinin katkıda bulunmasına izin verilmemektedir.

İlkokulda eksik bırakılan din öğretimini, çoğu zaman ailede de tamamlayamayan öğrenci, İİK'sine geldiğinde yepyeni, diğerlerinden oldukça farklı bir dersle karşılaşmakta ve bazı konuları öğrenmekte zorlanmaktadır. Çocuğun dinî bilgilerini öğrenmesine müfredatın yoğunluğu, kitapların yetersizliği gibi sebepler de eklenmektedir.

Öğrenciler İİK'sine geldiklerinde ortalama olarak 11 yaşlarındadır. Özellikle 6. sınıfta ilkokulun etkileri belirgin bir şekilde görülmektedir. Öğrenci henüz ilkokulun havasından kurtulamamakta, çocukça diyebileceğimiz davranışları diğer sınıflara göre daha fazla olabilmektedir. Soyut dinî kavramların 13 yaş civarında anlaşılmaya başlandığı ve ancak 15 yaşında tam anlamıyla geliştiği kabul edildiğine göre, 6. sınıfta henüz farz, vacib, helâl, haram, mübah, din, gıybet, haset gibi kavramların öğretilmeye çalışılması oldukça erken olmaktadır. Kavram öğretiminin yerine, çocuğun, içinde kendini bulabileceği hikâyeler, İslâm büyüklerinin hayatlarından örnekler, başlangıç olarak Hz. Peygamber'in hayatının belli bir bölümü ile onun olaylar karşısındaki tavırlarından örnekler onun dininin şekillenmesine, bu konuda kararını vermesine yardımcı olduğu kadar, iyi, faydalı, dürüst bir insan olarak yetişmesine de katkıda bulunacaktır.

2) 7. Sınıfta Öğrenmekte En Çok Zorlanılan Konular

Elde edilen bulgulara göre 7. sınıfta öğrenmekte zorlanılan konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Laiklik ile ilgili konular.
2. Allah'ın sıfatları.
3. Türkler ve müslümanlık.
4. Kadere iman.
5. Ahiret, Cennet, Cehennem.
6. Güzel huylarla ilgili kavramlar.

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEMESİNDE OKUTULAN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ MÜFREDATI İLE İLGİLİ BAZI TESBİT VE TEKLİFLER

Allah'ın sıfatları, kader, ahiret, Cennet, Cehennem konularının zorluk derecesini öğretmen ve öğrenciler birbirlerine yakın düşünüyorken, öğrencilerin birinci sırada belirttikleri laiklik ile ilgili konularla, üçüncü sırada belirttikleri Türkler ve Müslümanlık konusu öğretmenlere göre daha alt sıralarda yer almaktadır. 8. sınıfların bu iki üniteyi 8. sınıfta da işledikleri ve benzer konuların diğer derslerde de yer aldığı hatırlanacak olursa öğrencilerin bu tutumunun yorumlanması gerekmektedir.

Laiklik konusunda zorlandığını ifade eden 8. sınıfların oranı %58.82, 7. sınıfların oranı % 36.22 olmuştur.

Laiklik ile ilgili kavramların ve konuların Tarih vb. derslerde de yer aldığı halde öğrenilmesi oldukça zor görünmektedir.

Henüz soyut kavramları anlayabilme kabiliyeti tam olarak gelişmemiş bu yaşlardaki öğrencilere bu konuların öğretilmeye çalışılması pek faydalı olmayabilir. 8. sınıf öğrencilerine ve öğretmenlere zor öğrenilen konular sorulduğunda ilk sırada verilen cevap laiklik ve onunla ilgili konular olmuştur. Bu tür konular zamansız olarak öğrenciye sunulduğunda dinî konularda olduğu gibi, isteksizlik uyandırabilmektedir. Konu ile ilgili ortaya çıkabilecek isteksizlik, konunun istismarına sebep olabilir. Hatta DKAB dersinin aleyhinde bazı propagandaların yapılmasına da meydan verilebilir.

Bunların dışında laiklik kavramının toplumun her kesimince kabul edilen müşterek bir tarifinin olmayışı, laikliğin yanlış uygulandığına dair iddialar, konunun TV ve basında tartışılıyor olması, farklı şekillerde anlaşıldığı ve uygulandığı izleniminin zihinlere yerleşmesi öğrencilerimizi olumsuz yönde etkilemiş, konuyu daha da anlaşılmasız bir şekle sokmuş olabilir. Yine, diğer derslerde konunun işlenmesi ve anlatılması sırasında farklı anlayışların dersin objektifliğini ortadan kaldırmış olma ihtimali de konunun öğrenilmesini zorlaştıran önemli bir diğer sebep olabilir.

7. sınıfta öğrenmekte zorlanıldığı ifade edilen bir diğer konu olan Türkler ve Müslümanlık konusu tarih bilgisi içermesi nedeniyle kolay öğrenilmesi gereken bir konu olarak düşünülebilir. Bu durumda konunun kitapta yer alış biçiminden kaynaklanan bazı zorluklar olabileceği akla gelmektedir. Kitap incelendiğinde konunun tam bir bütünlük içerisinde verilmediği görülmektedir. Birbiriyle bağlantılı, fakat ayrı başlıklar altında biraz daha teferruatlı bir biçimde incelenmesi gereken konular özet halinde ve tek başlık altında verilmiştir. Mesela, "Türklerin Müslüman Olması" başlığının altında düz bir yazı halinde ve birbirine girmiş vaziyette; Türklerin İslâmiyete girişini geciktiren, kolaylaştıran tarihî sebepler, İslâmiyetten önceki Türk dinleri, Türk ahlâkı ve Türklerin İslâmiyetle uyuşan yönleri yer almaktadır. Ünite içerisinde konuların bu şekilde düzensiz ve özet bir biçimde yer almasının öğrenmeyi bir hayli güçleştirdiği söylenebilir.

Bu konu ile ilgili bir başka husus da Müslüman Türk Bilginlerinin bazılarının hayatları hakkında bilgi verirken ortaya çıkan zorluklardır. Burada da sözü edilen hatalar tekrarlanmış, 11 önemli şahsiyet hakkında üçer dörder satırı geçmeyen bilgi ile yetinilmiştir. Bu çok kısa bilgiler, bu defa öğrenciyi yersiz ve zamansız bazı konularla (Mezhep, Ehl-i Sünnet, Kelam, Felsefe gibi) karşı karşıya bırakabilir. Bunlara öğrencilerin gayretleri ve öğretmenlerin tavsiyesi ile ansiklopedilerden edinilen bilgiler de eklenince durumun daha da karışması muhtemeldir. Bu durumda öğretmen kitaptan ve diğer kaynaklardan öğrencilerin getirdiği sorulara cevap vermede ve konuları izah etmede zorlanacağı gibi, istemediği halde bazı konulara girmek durumunda da kalabilir.

Bu durum aynı zamanda herhangi bir mezhebe dayalı olmadan yürütülmesi gereken dersin tarafsızlığını zedeleyebilir, öğrencilerde kendilerinin farklı mezheplerden oldukları fikrini uyandırabilir. Çoğu zaman gerçekleri tam olarak kavrayamadıkları için de kendi mezheplerinden olmayanlara kötü gözle bakmaları söz konusu olabilir. Birleştirici olmaya, birlik ve beraberlik içinde yaşamaya, sevgi, saygı, anlayış ve hoşgörüyü yerleştirmeye çalışması gereken DKAB dersi, bu durumda bu fonksiyonunu yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalabilecektir.

Öğretmen ve öğrenciler tarafından zor öğrenildiği kabul edilen diğer konular Allah'ın sıfatları ve imanın şartlarından olan kader, ahiret, Cennet ve Cehennemle ilgili olanlardır.

Bu çağda öğrenciler ruhî bir Allah anlayışına doğru yol alırken ilkökul döneminde görülen antropomorfik Allah anlayışının da izlerine rastlanmaktadır. Allah'ın nimetlerine, yüceliğine, rahmetine dikkat çekilerek somut hale getirilmeye çalışılan Allah sevgisi konusunu kavrayabilmelerine ve bundan da hoşlandıklarını ifade etmelerine rağmen, Allah'ın sıfatlarını kavramada oldukça güçlük çekebilmektedirler. Bu öğrencilerin bir kısmı hâlâ Allah'ı gözü, kulağı, eli, ayağı olan bir insan gibi düşünmekten tam manasıyla kurtulamamışlardır. Kader ve ahiretle ilgili konular da oldukça soyut olmaları nedeniyle zor anlaşılabilirler. Öğrenci her ne kadar bu konuları sonuçta bilgi olarak öğrenebiliyorsa da kavraması bir hayli güç olmaktadır.

İman ile ilgili bu konuların üçüncü sınıfa ve lise sınıfları arasına alınması faydalı olabilir. Hayat boyu bu dönemde öğrendiği dinî bilgilerin ve din anlayışının üzerine çıkamayacak olan birçok öğrencinin bazı konuları anlamadan sırf ezberlemesi derse ilgiyi azaltırken, aynı zamanda bu konularda ileride yanlış kanaatler edinmesini de engelleyemeyecektir.

3) 8. Sınıfta Öğrenmekte En Çok Zorlanılan Konular

8. sınıfta öğrenmekte zorlanılan konular şöyle sıralanabilir:

1. Laiklik ile ilgili konular.
2. K. Kerim'in konuları yönünden tanıtımı.
3. Türkler ve müslümanlık.
4. Vatan ve millet sevgisi.

Bu konulara öğretmenlerin bazıları peygamberlerin hayatları ve mucizeleri ile ilgili konuları eklemişler, bazı öğretmenler de konuların dinî ağırlıklı olmaması nedeniyle ilginin azaldığını ve öğrenmenin zorlaştığını belirtmişlerdir. Öğrencilerden dördü de kendilerine verilen seçeneklerin dışında, tören ve gelenekler ile dinî gün ve gecelerin öğrenilmesini eklemişlerdir.

Öğretmen ve öğrenciler zorlanılan konuların sıralanışında hemfikirdir. 8.sınıf öğrencilerinin 7. sınıftaki öğrenciler gibi, aynı konulardan zorlandıklarını ifade etmeleri bir hayli ilginçtir. Daha önce de belirtildiği gibi, laiklik ile ilgili konuların lise yıllarına kaydırılması, Türkler ve Müslümanlık ünitesindeki konuların da biraz daha teferruatlı ve düzenli bir şekilde sunulması ve sadece 8. sınıfta okutulması daha faydalı olabilir. Kendileriyle zaman zaman görüştüğümüz öğretmenler de bu fikri paylaşmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in konuları yönünden tanıtılması da bu sınıfta zorlanılan bir diğer konudur. K.Kerim'in konuları hakkında verilen bilgiler, Türkler ve Müslümanlık konusunda olduğu gibi, yoğun , fakat çok özet bir şekilde sunulmuştur.

Ayrıca, kitapta konu işlenirken belli başlıklar altında ve örneklerle işlenmediği için, öğrencilerin seviyelerinin üzerinde kalmış olabilir. K.Kerim'in ihtiva ettiği konular, maddeler ve bölüm bölüm ayrı başlıklar halinde (Tevhid, İman, İbadet, Ahiret... gibi) örneklerle ve hikâyelerle süslenerek verilirse daha kolay anlaşılabilir. Bu konunun daha ziyade lise kısmında felsefesine inilerek tekrarının faydalı olacağı düşünülebilir.

Bu sınıfta oranları diğerlerine göre pek yüksek olmasa da, vatan ve millet sevgisi ve bununla ilgili bazı kavramların öğrenilmesinde de zorlanıldığı anlaşılmaktadır. Bu tür konular işlenirken tarihimizden konu ile ilgili verilebilecek örnekler, hikâyeler ve bazı filimler, geziler duygularının beslenmesini, konuların daha ilgi çekici hale gelmesini sağlayabilir. Bu şekilde bilgi aktarılmakla birlikte, vatan sevgisinin gönüllerde yerleşmesine ve manevî değerlere saygı ile bağlanılmasına da yardımcı olunabilir.

Öğretmenlerin ve öğrencilerin yaklaşık aynı oranlarda zorlanılan konu olmadığını ifade etmeleri yapılacak bazı düzenlemelerle aksaklıkların giderilebileceğini göstermektedir

d) Öğrencilerin İlgilendiği Konular

1) 6. Sınıfta İlgilendirilen Konular

İlgilendikleri konuları öğrenmek amacıyla öğrencilere müfredattan ilgilerini çeken ve müfredata ilâve edilebilecek konuları belirlemeleri istenmiştir. Öğretmenlere seçenekleri verirken müfredatın dışından bir takım ilâveler yapmak suretiyle tercihlerin zenginleştirilmesi amaçlanmıştır.

Öğrenciler 6. sınıfta şu anki müfredattan önem sırasına göre namaz, sureler, oruç, hac, zekât, Allah'a, Peygamberimize ve K.Kerim'e karşı görevlerimiz ve bazı ahlâkî görevlerimizle ilgili konuları belirtmişlerdir. Bunlara eklenmesini istedikleri konuları da şu şekilde sıralamışlardır: Kıssalar, Peygamberimizin hayatı, Allah'a iman, dinî günler ve geceler ile bazı tören ve geleneklerimiz.

İİK öğrencileri, dinî gelişim bölümünde de belirttiğimiz gibi, bu yaşta daha çok somut dinî konulara ilgi duymakta ve birçok konuda duyguları ile hareket etmektedir. Özellikle 6. ve 7. sınıf öğrencilerinde bunun daha belirgin olduğunu söyleyebiliriz.

Namaz ile sure ve dualar daha önce en zor öğrenilen konular olarak belirtilmiş olmasına rağmen, aynı zamanda en çok ilgi duyulan konulardandır. Bu durum her ne kadar çelişki gibi görünüyorsa da İİK'indeki bir çocuğun, bu çağda dinî bir hayatın içine girmek istemesi onun tabii gelişimi gereğidir. Bazı ibadetleri yapmaktan büyük bir zevk duymakta, kendini yaratan varlığa yakınlaşmaya çalışmaktadır. Böyle yapmakla Allah'ın kendisini daha çok seveceğine, kendisine yardım ederek de bunu göstereceğine inanmaktadır. İmtihana girmeden önce bildiği sure ve duaları okuması ona güven vermektedir. Bununla beraber, bazı öğrencilerin pek fazla çalışmadan da iyi not almayı ümit ettikleri düşünülebilir. Bu ise, bu çağda onların duygularının, kendilerini düşünmenin ne kadar ön planda olduğunun bir işareti sayılabilir. Bu olumsuzluk yine doğru bir dinî eğitim ve öğretimle giderilebilir. Çalışmadan iyi not beklemenin yanlış olduğu kavratılabilir. Ailede bazen belirgin bir şekilde dinî hayat yaşanmasa bile, bu çağda çocukların böyle bir hayata yatkın ve arzulu olduklarını söyleyebiliriz. Anne ve baba oruç tutmamasına rağmen, tıpkı ilkokulda olduğu gibi, oruç tutmak istemesi nedeniyle bazı öğrencilerin anne ve babalarıyla anlaşmazlığa düştükleri velilerin bu konudaki sözlerinden anlaşılmaktadır. Bununla beraber, öğrencilerin çok ilgi duyduğu bu konuların öğrenilmesinde, müfredatın yoğunluğu, konuların hayata bağlantılı olarak işlenmemesi, bazı sure ve duaları ezberlemenin zorluğu, bazen öğretmenin ders anlatma şekli gibi sebeplerle beklenen verim elde edilememekte, öğrencilerde bıkkınlığa sebep olunabilmektedir. Bazı konuların üst sınıfa alınması ve diğer konularda yapılacak olan bazı düzeltmelerle mahzurların giderilmesi mümkündür.

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEMESİNDE OKUTULAN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ MÜFREDATI İLE İLGİLİ BAZI TESBİT VE TEKLİFLER

Bu sınıfta bu konularla birlikte, Peygamber kıssaları, Peygamberimizin hayatı çeşitli hikâyeler ve Allah'a iman ilgi çeken diğer konulardır. Müfredatta eksik olan bu konularla ilgili bilgiler onların zihin seviyelerine uygun bir biçimde, miktarı iyi ayarlanarak verilmelidir. Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin hayatlarından bazı bilgilerle birlikte, özellikle peygamberimizin olaylar karşısındaki tutumlarını örnek olarak vermek gerekir. Öğrencinin bu olay ve hikâyelerden kendisinin sonuca varmasına, iyi davranış örneklerini yakalamasına bu şekilde yardım etmek mümkün olabilir. Hz. Peygamber'in insanlara karşı hoşgörülü davranışları, olaylara gerçekçi yaklaşımları, güzel ahlâkı, öğrencinin bu özellikleri benimsemesine, hoşgörülü, insanları seven, yardımsever biri olmasına yardımcı olabilir. Bu durum Millî Eğitimin ve okulun amaçları ile de uygunluk arzedecektir.

İnsanın hayatının her döneminde, kendini yaratan, çeşitli nimetleri hizmetine sunan, kabiliyetlerle donatan, varlığını her an hissettiği Rabb'ini merak etmesi, O'nu tanımaya çalışması, O'nunla bütünleşmek arzusu az veya çok varolagelmıştır. İİK öğrencisinde de bu arzu tüm sınıflarda yüksek seviyededir. Onların ibadet etme isteği, sureleri öğrenmeye çalışmaları, mübarek gün ve gecelere ilgi duyup bu gün ve geceleri kendilerine göre ihya etme isteği bu arzunun sonucu olmalıdır. Allah'a iman konusu, O'nun nimetlerine, kudretine, yarattığı varlıklara olan şefkatine dikkat çekilerek verilmeli, böylece dünyadaki varlıkların dışında , yüce bir Allah tasavvuruna ulaşmasına yardımcı olunmalıdır.

Ele alınan konuya biraz daha açıklık getirmek amacıyla öğrencilerden en çok ilgilerini çeken konuların neler olduğunu, öğretmenlerden de kendilerine en çok hangi konulardan soru sorulduğunu serbest olarak cevaplamaları istenmiştir. Hepsi soruya cevap vermemekle birlikte daha önce belirtilenlere paralel olarak öğrenciler, Peygamberimizin hayatı, kıssalar, namaz, sureler, Allah'a iman, oruç konularını öncelikle öğrenmek istediklerini belirtmişlerdir.

Dikkati çeken bir husus, öğretmenlere daha çok Cin, Şeytan, Melek, ruh ile ilgili sorular sorulduğu öğretmenler tarafından ifade edilmesine rağmen, öğrencilerin bu soruya verdikleri cevaplarda bu konular birinci sırada yer almamıştır. 6. sınıf öğrencilerinin pek fazla ilgisini çekmediği, fakat öğretmenlerin ifadelerine göre bu konularda çokça sorular sorulmuş olması, çıkan yayınlarda bu konuların ele alınmış olmasından kaynaklanan geçici bir merak olarak değerlendirilebilir.

Öğretmen ve öğrencilerin müfredat olarak teklif ettiği konular da birbirine oldukça yakındır. Öğrencilerin Allah'a iman ve Peygamberimizin hayatı konusuna daha çok ilgi duydukları ve bu konuda kararlı oldukları anlaşılmaktadır. Öğretmenler iman, ibadet ve ahlâk konularının sırasıyla öğrenilmesi gerektiğini düşünerek iman şartlarını bu sınıf konuları arasına almışlardır. Öğretmenlerin pedagojik ölçüleri dikkate almaktan ziyade, dindeki önem sırasını öne alarak iman konularını teklif ettikleri düşünülebilir.

Elde edilen bulgulara göre 6. sınıf öğrencilerinin daha çok şu konulara ilgi duyduklarını söyleyebiliriz:

1. Hz. Peygamber'in hayatı ve ahlâkı.
2. Namaz, abdest.
3. Sure ve dualar
4. Allah'a iman, Allah'ın isimleri.
5. Kıssalar, peygamberlere iman.
6. Dinî günler ve geceler.
7. Bazı tören ve gelenekler.
8. Oruç.
9. Temizlik.
10. Bazı görgü kuralları.

2) 7. Sınıfta İlgi Duyulan Konular

Elde edilen bulgulara göre 7. sınıf öğrencilerinin şu anki müfredattan daha çok, ahiret, Cennet, Cehennem, Allah'a İman, peygamberlere iman, Türkler ve Müslümanlık, temizlik ve Meleklerle iman konularına; müfredatın dışında da bu müfredata ilâve edilebilecek olan İlk müslümanların hayatları, kıssalar, dinî günler ve geceler, Peygamberimizin hayatı ve ahlâkı, bazı tören ve geleneklerimiz, namaz, sure ve dualar konularına ilgi duyduklarını söyleyebiliriz.

Mevcut müfredattan ilgi çeken konuların belirlenmesinde gerek kız ve erkek öğrenciler, gerekse 7. ve 8. sınıflar arasında pek fark yoktur. Fakat müfredata eklenebilecek konuların sıralanmasında bazı farklılıklar görülmektedir.

7. sınıf öğrencilerinde sıralama; ilk müslümanlar, kıssalar, dinî günler ve geceler, Peygamberimizin hayatı ve ahlâkı, bazı tören ve geleneklerimiz, namaz, din kavramı ve dinler hakkında bilgi, sureler ve örgü kuralları şeklinde iken, 8. sınıflarda namaz ve sureler daha üst sıralardadır.

7. sınıf öğrencilerinin namaz ve sureler konusunu alt sıralarda, 8. sınıf öğrencilerinin üst sıralarda istemelerinin sebepleri şunlar olabilir:

a) 7. sınıf öğrencilerinin bu konuları 6. sınıfta tamamıyla öğrenmiş oldukları düşünülebilir, fakat bu durum daha önceki sınıfta gördüğümüz zorlanılan konularla ilgili bulgularla çelişkili bir durum arzedecektir.

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEMESİNDE OKUTULAN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ MÜFREDATI İLE İLGİLİ BAZI TESBİT VE TEKLİFLER

b) Böyle bir ihtimal çok zayıf olduğuna göre, bu defa tam tersi de düşünülebilir. Yani 6. sınıfta bu konuları öğrenmekten dolayı oluşan isteksizlik, konulara ilgiyi azaltmış olabilir. Fakat bir yıl daha geçip de 8. sınıfa gelindiğinde bu bilgilerin iyice unutmaya yüz tuttuğu bir sırada oluşan ibadet etme arzusu ve bu konulardaki eksikliğin hissedilişi, 8. sınıf öğrencilerinin aynı konuları 7. sınıfta da görmek istemelerine sebep olmuş olabilir. Ayrıca onların bu konuları 8. sınıfta da görmek arzusunda oldukları ifadelerinden anlaşılmaktadır. Şu da hemen belirtilmelidir ki, 7. sınıflar bu soruda namaz ve sureler konusunu alt sıralara bırakmakla birlikte, öncelikle öğrenmek istedikleri, ilgilerini çeken konuları ve kendilerine göre müfredat programını yazarlarken namaz konusunu üst sıralara yerleştirmişlerdir.

Öğretmen ve öğrencilerin ilgi duyulan konularda aynı fikri paylaştıklarını söyleyebiliriz. Yine 6. sınıftaki konulara yakın konular ilgi çekmekte, buna müfredatın gereği yenileri ilave edilmektedir. Daha önce zorlanılan konular arasında yer alan ahiret, Cennet, Cehennem ile Türkler ve Müslümanlık konuları aynı zamanda onların ilgilerini çekmektedir.

Bu sınıfta öğrencilerin yaşları gereği soyut dinî konulara yönelmeye başladıklarını söyleyebiliriz, fakat ilginin çoğu yine somut konulardır. Bu dönem din öğretimi açısından iyi değerlendirildiğinde ilgilerini çeken soyut dinî konuları anlamaya geçiş için bir fırsat sayılabilir. 6. sınıfta ibadetlerle ilgili konuları yoğun bir şekilde vererek yapılan yanlışlık, 7. sınıfta da iman konularını yoğunlaştırarak yapılmamalıdır.

Kız öğrenciler Melek, Cin, Şeytan, helâl, haram konularını öncelikle öğrenmek isterlerken, erkekler namaz, abdest ve surelere öncelik tanımaktadırlar. Ayrıca öğretmenlerin üst sınıflarda belirledikleri bazı konuları öğrenciler daha alt sınıflarda göstermişlerdir. Bu farklılık daha önce de belirtildiği gibi geçici bir meraktan kaynaklanmış olabilir. Fakat bu konulara yavaş yavaş ilginin de uyandığı unutulmamalıdır.

Öncelikle öğrenmek istedikleri ve ilgilerini çeken konuların neler olduğu şeklindeki serbest soruya erkekler çoğunlukta olmak üzere öğrencilerin %25.98'i cevap vermemiştir. Fakat çıkan sonuçlar daha önceki bulguları desteklemekte, genel bir yorum yapmamıza yardımcı olmaktadır.

Öğretmenlerde namaz, sure, kıssa ve İslâm'ın şartları gibi, bazı ilâvelerle birlikte, mevcut müfredatın devamı isteğinin hakim olduğunu söyleyebiliriz.

Öğrenciler ise 6. sınıf için belirtilen konulara birinci sırada yer alan kıssalarla birlikte, ahiret, Cennet, Cehennem ve bazı dinî bilgileri (helâl, haram vs.) ilâve etmişler, iman konularından kendilerinin en kolay öğrenebileceklerine inandıklarını sıralamada belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, 7. sınıfta öğrenciler daha çok şu konulara ilgi duymaktadır:

1. Peygamberlere iman, kıssalar.
2. Allah'a iman, Allah'ın varlığı, Allah sevgisi.
3. Hz. Peygamber'in hayatı ve ahlâkı.
4. Sure ve dualar.
5. Abdest ve namaz.
6. Ahiret, Cennet, Cehennem.
7. Dinî görevler, dinî bilgiler.
8. Dinî günler ve geceler.
9. Bazı tören ve gelenekler.
10. İlk müslümanların hayatları.
11. Kitaplara iman, kutsal kitaplar.

3) 8. Sınıfta İlgili Duyulan Konular

8. sınıf öğrencilerinin ilgi duyduğu konular konusunda öğrenci ve öğretmenlerin cevaplarının birbirine yakın olduğunu söyleyebiliriz. 6. ve 7. sınıfta ilgi çeken konuların bu sınıfta da yer aldığı görülmektedir. Öğrenciler bu konulara müfredatları gereği son sınıfta karşılaştıkları bazı konuları da ilâve etmişlerdir. Bunlar, dinî günler ve geceler, bazı tören ve geleneklerimiz, K. Kerim'in konularının tanıtımı, K. Kerim meali, kutsal kitaplar ve dinler hakkında bilgidir. Diğer sınıflardan farklı olan bir başka husus ise Melekler ve Cinler ile ilgili konuların birinci sırada yer almasıdır. Bu konu ilgili tüm sorularda da ilk sırada bulunmaktadır.

Bazı öğrenciler kendilerine verilen seçenklere mezheplerle ilgili bilgiler, ahlâk ve Hz. Peygamber'in hayatı hakkında daha fazla bilgi edinmeyi ilâve etmişlerdir. Az sayıda öğrenci ve öğretmen de dinle ilgili bu konuların hepsinin ilgi çektiğini belirtmiştir.

Dinî günler ve geceler, K.Kerim'in konuları yönünden tanıtımı, Melekler, Cinler, ahiret hayatı ile ilgili konular kız öğrencilerin daha çok ilgisini çekerken, namaz, oruç, hac, zekât ve güzel huylarla ilgili konular erkek öğrencilerin daha çok ilgisini çekmekte ve öncelikle öğrenilmek istenmektedir. Bunların bazısı zor öğrenilen konular olarak belirtilmesine rağmen, ilgi çeken konular arasında da yer almaktadır.

Diğer sınıflara göre daha fazla ilgi duyulan ve çevrenin etkisiyle yanlış bazı bilgilere de sahip olunduğunu sandığımız ve onları tahminimizden de çok meşgul

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEMESİNDE OKUTULAN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ MÜFREDATI İLE İLGİLİ BAZI TESBİT VE TEKLİFLER

eden konular, Melekler, Cinler, Şeytanlar ve ruhlardır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu konularla ilgili olarak öğrenci okula gelirken birçok hurafe ve inancı da beraberinde getirmektedir. Küçük yaşlarda olduğu gibi kabul edilen, duyulduğu şekliyle inanılan bu konularda bu yaşlara gelindiğinde ilgiler tekrar uyanmakta, konuya tenkitçi bir şekilde yaklaşılarak mantıkî izahlar bulunmaya çalışılmaktadır. İİK'sinin son sınıfı yaş itibariyle öğrencilerin soyut kavramları ve varlıkları idrak etme kabiliyetinin bir hayli geliştiği bir dönemdir. Bu nedenle Allah'ın sıfatları ve Melekler ile ilgili konular bu sınıfta daha kolay öğrenilebilir. Melekler konusuna bağlantılı olarak da Cin, Şeytan ve ruh hakkında da çok fazla teferruata dalmadan bilgi edinmeleri, yanlış inanış ve anlayışlardan kurtulmalarını sağlayabilir. Derste daha ziyade duyu ötesi varlıkların insanlara zarar vermediği, cincilik, büyü, sihir gibi konuların dinle ilgisinin olmadığı hartırlatılabilir. Böylece, Cin ve ruhlara ait duyduklarının mantık süzgecinden geçirilmesi ve yeni duyacaklarına da hazırlıklı olmaları sağlanabilir.

Öğretmenlere daha çok Cin, Melek, Şeytan, ruh, ibadetler, güncel olaylar ve ahiret ile ilgili sorular sorulduğu görülmektedir. Zaman zaman Hıristiyan ve Yahudilerin akıbeti ile ilgili sorular da yer almaktadır. Bunların dışında; kâinat'ın ve insanın yaratılışı, ırkların teşekkülü, Allah'ın varlığını gösteren delillerin neler olduğu şeklinde sorular yöneltilmektedir. Az sayıda da olsa öğrenciler tarafından, kitapta konu işlenirken örf ve adetlere uyulmadığı zaman toplumun dışlayacağı yazıldığı halde günümüzde bu dışlamanın neden gerçekleşmediği ile ilgili sorular da sorulduğu ifade edilmektedir.

Öğrencilerin öğretmenlere sordukları sorular ile kendilerinin belirlediği öncelikle öğrenmek istedikleri konular birbirine oldukça yakındır. Öğretmen ve öğrencilerin verdikleri cevaplar bu sınıfla ilgili önceki bulgularla paralellik arz etmektedir. Önceki sınıflarda en çok ilgi duyulan ve öğrenilmek istenen konular burada da yer almıştır. Öğretmenler konuları genel başlıklar halinde (İslâm'ın şartları, İmanın şartları gibi) belirtirken, öğrenciler en çok istedikleri konuları daha detaylı bir şekilde (namaz, ahiret, Cennet, Cehennem gibi) yazmışlardır. Böylece onların iman ve ibadet konularından hangilerine ilgi duydukları hakkında fikir sahibi olmak mümkün olabilmektedir.

Öğrencilerin önceki sınıflarda yer almasını istedikleri konulara burada da yer verdiklerini görüyoruz. Kıssalar, Hz.Peygamber'in hayatı, namaz, sureler gibi konular üç sınıfta da yer almıştır. Bu konularla birlikte onların zihin ve yaş seviyeleri ile ilgili olarak Melek, ruh, Cin, Şeytan, ahiret, Allah'ın varlığı, sıfatları konularına ilginin biraz daha arttığı söylenebilir. Mübarek gün ve gecelerle K.Kerim konuları da ilgi çeken konular arasındadır.

Elde edilen bulgulara göre 8. sınıfta ilgi duyulan konuları şöyle sıralayabiliriz:

1. Hz. Peygamber'in hayatı.
2. Melek, Cin, Şeytan, Ruh.
3. Ahiret, Cennet, Cehennem.
4. Kıssalar.
5. Dinî günler ve geceler.
6. Abdest ve namaz.
7. Sure ve dualar.
8. Allah'ın varlığı.
9. Diğer dinler.
10. Güncel olaylar, helâller, haramlar vs.
11. K. Kerim'in konuları hakkında bilgi.
12. Meal okuma.
13. İslam tarihi.

e)Öğrencilerin İlgisini Çekmeyen ve Kitaplarda Bulunmasına Gerek Görülmeyen Konular

6. sınıfta ilgi çekmeyen, gereksiz bulunan bir konu olup olmadığı sorusuna öğretmenlerin %58.82'si ile öğrencilerin %77.34'ü, cevap vermemiştir. Cevap verenler, ailede, okulda, çevrede yaşanılarak öğrenilmesi gerektiğini düşündükleri günlük hayat ve ilişkilerle ilgili bazı konuları belirtmişlerdir. Bu konular onların da belirttiği gibi, iyi bir insan, iyi bir müslüman, iyi bir vatandaş olarak zaten bilinmesi ve sahip olunması gereken özelliklerdir. Çok az sayıda öğretmen ve öğrenci de bunların dışında, diğer derslerin içinde ele alınan ve DKAB dersi konusu olarak görmedikleri bazı konuları gereksiz bulduklarını belirtmişlerdir.

7. sınıfta bu soruya öğretmenlerin %54.90'ı ile öğrencilerin %76.37'si cevap vermemiştir. Cevap veren öğretmenlerin % 26.08'i , öğrencilerin % 30'u Laiklik ile ilgili konuları, yine öğretmenlerin %21.73'ü ile öğrencilerin %23.23'ü güzel ahlâkla ilgili konuları belirtmişlerdir.

8. sınıfta da öğretmenlerin yarısına yakını (%43.13) ve öğrencilerin yarıdan fazlası (% 68.52'si) bu soruyu cevaplamamıştır. Cevap veren öğretmen ve öğrencilerin laiklik, vatan ve millet sevgisi, millî tarih, millî kültür, millî eğitim, orduya saygı gibi konuların daha çok Tarih ve Vatandaşlık Bilgisi gibi derslerin içinde yer alması gerektiğini düşündükleri görülmektedir. Ayrıca en çok zorlanılan

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEMESİNDE OKUTULAN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ MÜFREDATI İLE İLGİLİ BAZI TESBİT VE TEKLİFLER

konuları değerlendirirken belirtildiği gibi, bu konuların öğrencilerin zihin seviyelerinin üzerinde olması da söz konusudur.

Bunların dışında bazı görgü kuralları, tören ve geleneklerimiz ile bazı ahlâk konuları da ilgi çekmeyen ve gereksiz bulunan konular arasında sayılmıştır. Ancak bu konular aynı zamanda öğrencilerin ilgisini çeken konular arasında da yer almaktadır. Bunu bir çelişki olarak görmekten ziyade herkes tarafından bilinen konular gibi düşünülerek gereksiz sayılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

E - SONUÇ VE ÖNERİLER

a) Sonuç

Okullarımızda tüm derslerde ders öğretmeni ve ders kitabı öğrenciler için en önemli iki kaynaktır. Bu durumun DKBA dersleri için de geçerli olması, her zaman her soruya cevap vermeye vakti olmayan bazen de bilgi ve yetiştirme bakımından eksik olabilen öğretmenin yerine daha çok ders kitabının önem kazanmasına sebep olmaktadır. Böyle olunca da gerek müfredatın seçimi gerekse seçilen konuların pedagojik usullere uygun bir biçimde kitaplara yerleştirilmesi hayati bir önem kazanmaktadır. Çünkü kitapların bu ölçülere uygun, öğrencilerin din konusundaki sorularına cevap verecek nitelikte hazırlanmış olması onların okul dışında başka kanallara yönelmesini, eksik ve yanlış bilgiler edinmesini önlemeye yardımcı olacaktır.

Çocuğun soyut bir Allah anlayışına ulaşabilmesi için müsbet bir din eğitiminin yardımına ihtiyaç vardır. Milli birliğimizin sağlanmasında iyi insan ve iyi vatandaşın yetiştirilmesinde önemli bir unsur olarak gördüğümüz dinin doğru, hurafelerden, batıl inanışlardan arındırılarak öğretilmesi gerekmektedir. Bu gerçekleştirilebildiği ölçüde insanın insanî olmayan davranışlardan uzaklaşmasına, arzu ve ihtiraslarını dizginlemesine, insanlara zararı değil faydası dokunan, hayırlı, olgun bir müslüman, olgun bir insan haline gelmesine yardım edilmiş olacaktır. Kısaca belirtecek olursak okullarımızdaki din öğretimini, insanı tabiat bilgisine sahip kılmak değil mümkün olduğu kadar onun davranışlarını yükseltmek, yeteneklerini en iyi şekilde geliştirmek suretiyle onun çevresine intibakını sağlamak²¹ hedeflerine yöneltmek, bu hedeflerin gerçekleşmesini sağlayacak çalışmalar yapmak gerekmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma boyunca, çalışmanın amaçları doğrultusunda İİK öğrencilerinin kısaca din gelişimleri hakkında bilgi verilmiş, DKAB dersinin mevcut müfredatı ve kitaplarının öğrencilerin özelliklerine, gelişimlerine, ihtiyaçlarına ve ilgilerine uygun olup olmadığının tesbitine çalışılmıştır. Din gelişimi bölümünde belirtilen teorik bilgilerle öğrencilerden elde edilen bulgular genel olarak birbirine uymaktadır. Bununla birlikte, bu dönemde akılcı öğrenmenin söz konusu olduğu belirtilmiş olmasına rağmen, öğrencilerden elde edilen bulgular duygusal tarafın daha etkili olduğunu göstermiştir. Ancak son sınıfa gelindiğinde zihin gelişimine

paralel olarak, soyut kavramlar anlaşılmaya başlanmakta, öğrenmede de bu konuların ön plana çıktığı görülmektedir.

Hareket noktası olarak belirlenen tahminlerin anket sonunda büyük ölçüde doğrulandığı görülmüştür. Ancak, Allah'a iman, namaz, sureler ve Hz. Peygamber'in hayatına gösterilen ilgi beklenilenin üzerinde olmuştur.

Bütün bunlardan sonra denilebilir ki, mevcut DKAB müfredatının belirlenmesi, sınıflara göre dağıtımı ve konuların kitaplarda işlenişi esnasında, çocuğa görelilik prensibi yeterince göz önünde bulundurulmamıştır.

b. Öneriler

İİK'sinde okutulan DKAB dersinin daha verimli hale gelebilmesi ve kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirilebilmesini sağlamak amacıyla öğretmen ve öğrencilerin görüşleri ile daha önce yapılan çalışmaların sonuçlarına dayanarak daha çok müfredat ve dersin işlenişi ile ilgili olarak yapılabilecek tavsiye ve öneriler şunlardır:

- 1) DKAB dersinin amaçları davranışlarda gözlenebilecek şekilde tesbit edilmeli, dersin müfredatı tesbit edilen bu amaçlara ve İİK öğrencisinin ihtiyaç ve ilgilerine, zihin ve yaş düzeylerine uygun bir biçimde geliştirilmelidir. Program geliştirilmesi yoluna gidilmeli ve bu yapılırken üniversitelerin ilgili birimlerindeki bilim adamları, eğitim uzmanları, öğrenciler ve öğretmenlerin işbirliği yapılması temin edilmeli, araştırma sonuçlarından yararlanılmalıdır.
- 2) Ders konuları günlük hayat, aile ve diğer derslerle bütünleşecek nitelikte olmalı, öğrencilerin çelişkiye düşmesi önlenmelidir.
- 3) Okullarda bazı konuların yaparak, yaşayarak öğrenilmesini sağlamak amacıyla DKAB dersine ait özel bir sınıf düzenlenmesi yoluna gidilmelidir.
- 4) Öğrencilerin İİK'sine hazırlıklı gelmelerini ve DKAB dersinin de rehberlik hizmetini yapar hale gelmesini sağlayabilmek için, ilkokullarda bu derse branş öğretmenlerinin girmesi temin edilmelidir.
- 5) İİK'sinde daha çok İslâm dininin öğretimi esas alınmalı, iman ve ibadet esasları ile birlikte, davranışların güzelleşmesine yardımcı olacak nitelikte konular seçilmeli ve bu konular örneklerle somut hale getirilmelidir.
- 6) DKAB dersi konusu olarak kabul edilmeyen ve ilgi çekmediği belirlenen konular azaltılmalı veya müfredattan tamamen çıkartılmalıdır.
- 7) Laiklik ile ilgili konular lise yıllarına bırakılmalıdır.
- 8) Her üç sınıfta da bulunması istenen konular birbirinin devamı şeklinde olmalıdır.

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEMESİNDE OKUTULAN DİN KÜLTÜRÜ VE
AHLÂK BİLGİSİ MÜFREDATI İLE İLGİLİ BAZI TESBİT VE TEKLİFLER

9) Peygamberimizin hayatı üç sınıfın konuları arasında yer almakla birlikte, onun davranışlarından, insanlarla olan münasebetlerinden örnekler verilerek, konuların anlaşılması kolaylaştırılmalıdır. Peygamber sevgisi aşılmalıdır. Kıssalardan da bu amaçla yararlanma yoluna gidilmelidir.

10) Güzel ve kötü huylarla ilgili konular, bir takım tariflerle öğretilmek yerine, örnekler ve olaylar üzerinde düşündürerek, gerektiğinde tartışarak sonuca ulaştıracak şekilde ele alınmalıdır.

11) Allah sevgisi, O'nun insanlara sağladığı imkânlar ve nimetlerine dikkat çekilerek yerleştirilmeye çalışılmalı, böylece şükretmesi gerektiği öğretilmelidir.

12) Namaz, sure ve dualar üç sınıfın konuları arasında da yer almalı, konular kitaplarda işlenirken şemalardan istifade edilmelidir.

13) Dinî günler ve geceler ile ilgili konular, bu günlerin kutlanıldığı zamanlarda işlenerek bağlantı kurulabilmelidir.

14) Meleklerle, ahirete ve kadere iman konuları sadece 8. sınıfta işlenmeli, lise yıllarında daha derinliğine öğrenilmesine çalışılmalıdır.

15) Meleklerle iman konuları işlenirken öğrencilerin çok ilgi duydukları Cin, Şeytan ve ruh ile ilgili çok kısa da olsa bazı açıklamalar yaparak doğru bilgi edinmeleri sağlanmalıdır.

16) Din kavramı ve ilâhî dinler hakkında fazla derinleşmeden sadece 8. sınıfta bilgi verilmelidir.

17) K.Kerim'in tanıtımı ile Türkler ve Müslümanlık konuları daha düzenli bir şekilde işlenmelidir.

18) K.Kerim'in bazı sure ve ayetlerinden meal örnekleri okuyarak dinimizin ve dersimizin en önemli kaynağı ile yakınlaşma sağlanmalıdır.

19) Konular işlenirken Hz.Peygamber'in ve dinî şahsiyetlerin hayatlarından örnekler verilmeli, konular somut hale getirilmelidir.

20) Ders için yardımcı araç ve gereçler tedarik edilmeli, bunların kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Özellikle TV ve videodan yararlanma yolları aranmalıdır.

21) Konuların kitaplarda işlenişi sırasında ayet ve hadislerden örnekler verilmeli, konularla ilgili hadisler dramatize edilerek aktarılmaya çalışılmalıdır.

22) Kitaplar geliştirilen müfredat doğrultusunda tekrar hazırlanmalıdır. Kitapların hazırlanması ve yazımı esnasında üniversitelerin ilgili birimleriyle işbirliği yapılmalı, kurulacak komisyonlarda pedagoglar ve tecrübeli branş öğretmenlerinin bulunması sağlanmalı, konu ile ilgili yapılmış araştırma sonuçları göz önünde bulundurulmalıdır.

23) Bu çalışmanın sonuçlarına uygun olarak düzenlenen program taslağı aşağıda sunulmuştur.

Konular sınıflara göre şu şekilde dağıtılmalıdır:

<u>Ünite Adı</u>	<u>Sınıf</u>
İslam'da İman ve Allah'a İman	6,7,8
Peygamberlere İman	6,7,8
Son Peygamber Hz. Muhammed	6,7,8
İbadet Kavramı ve İslâm'da İbadet	6,8
Namaz İbadeti ve Sureler	6,7,8
Bazı Görgü Kuralları	6
İslam'da Temizlik	6
Oruç	7,8
Bazı DinîGünler ve Geceler	6,7
Bazı Tören ve Geleneklerimiz	7,8
Kişiyeye ve Topluma Karşı Davranışlar ve Görevler	6
Savurganlık	7
Kitaplara İman	7
Güzel Huylardan Bazıları	7,8
Kötü Huylardan Bazıları	7,8
Hac	7
Ahirete İman	8
Din Kavramı	8
Kutsal Kitabımızı Tanıyalım	8
Zekât	8
Meleklerle İman	8
Kadere İman	8
Türkler ve Müslümanlık	8

İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEMESİNDE OKUTULAN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ MÜFREDATI İLE İLGİLİ BAZI TESBİT VE TEKLİFLER

- * Bu çalışma 1993 yılında yazar tarafından yapılmış olan "İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Dinî Gelişim ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri" isimli basılmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.
- ¹ Hilmi Ziya Ülken, Eğitim Felsefesi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967, s. 75.
- ² J.J. Rousseau, Emil Yahut Terbiyeye Dair (çev. H. Ziya Ülken, A. Rıza Ülgener, Selahattin Güzey), İstanbul: Ahmed Sait Matbaası, İkinci Baskı, 1945, s. 7.
- ** "İlköğretim ikinci kademesi" kavramı ile; ilköğretim okullarının 6. , 7., 8. sınıfları ile liselerin bünyesinde yer alan veya bağımsız olan ortaokulların 1., 2. ve 3. sınıfları kastedilmektedir.
- ³ Saim Kaptan, Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri, Ankara: Tekişik Matbaası, 1983, s. 63-68.
- ⁴ Beyza Bilgin, "Din ve Ahlâk Öğretiminde İlkeler", Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri (haz. Beyza Bilgin-Mualla Selçuk), Ankara: Akid Yayıncılık, 1991, s. 66.
- ⁵ Ziya Dalât, Çocuk ve Genç Ruhu (1-20 Yaş Psikolojisi), Ankara: İkinci Baskı, 1956, s. 368-369; Neda Armaner, Din Psikolojisine Giriş I, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980, s. 93.
- ⁶ Walter H. Clark, Ergenlik ve Gençlik Çağında Din, Çev. Mehmet Dağ, Teksir Notları, s. 5.
- ⁷ Bilgin-Selçuk, age., s. 73.
- ⁸ Selahattin Parladr, Din Eğitimi Ders Notları, İzmir: 1992, s. 19.
- ⁹ İbrahim Ethem Başaran, Eğitim Psikolojisi (Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri), Ankara: Dokuzuncu Baskı, 1988, s. 153; Cavit Binbaşıoğlu, Eğitim Psikolojisi, Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, Beşinci Baskı, 1982, s. 216; Dalât, age., s. 378.
- ¹⁰ Armaner, age., s. 92-104; Parladr, agdn., s. 22.
- ¹¹ Beyza Bilgin, "DKAB Özel Öğretim Yöntemleri Üzerine", Din Öğretim ve Din Hizmetleri Semineri (8-10 Nisan, Ankara: DİB Yayınları, 1991, s. 332.
- ¹² Fatma Varış, Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler", Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, Üçüncü Baskı, 1978, s. 146.
- ¹³ Varış, age., s. 132-133
- ¹⁴ Varış, age., s. 154.
- ¹⁵ Selahattin Ertürk, Eğitimde Program Geliştirme, Ankara: Yelkentepe Yayınları, Üçüncü Baskı, 1979, s. 86.
- ¹⁶ Ertük, age., s. 88-89.
- ¹⁷ Varış, age., s. 211.
- ¹⁸ Ertürk, age.,s. 91.
- ¹⁹ Halis Ayhan, "DKAB Öğretiminin Başlıca Meseleleri", Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri (8-10 Nisan 1988), Ankara: DİB Yayınları, 1991, s.344-345
- ²⁰ Mualla Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990, s. 137; Kerim Yavuz, "İlköğretimde Din Eğitiminin Karşılaştığı Bazı Problemler", Uluslararası I. İslam Araştırmaları Sempozyumu (16-18 Eylül 1985), İzmir: DEÜ Yayınları, 1985, s. 252.
- ²¹ Selahattin Parladr, "Hz. Peygamber Devrindeki Eğitim Anlayışı ve İşleyişi", DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi I, İzmir: 1983, s. 267.